

Prof. Maria Czerepaniak-Walczak
Uniwersytet Szczeciński (prof. em.)

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Elżbiety MAKOWSKIEJ-CIESIELSKIEJ
pt.: ***Konteksty i procesy uczenia się dorosłych użytkowników nowych technologii***
napisanej w Dolnośląskiej Szkole Wyższej we Wrocławiu
pod kierunkiem dr hab. Ewy Kurantowicz prof. DSW
Wrocław 2022
ss. 238 + Streszczenia w języku polskim i angielskim
oraz Bibliografia, spis tabel i rycin oraz Aneksy

Uwagi wstępne

Rozprawa doktorska mgr Elżbiety Makowskiej-Ciesielskiej napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Ewy Kurantowicz jest cennym i ważnym udokumentowaniem znaczenia nowych kontekstów całościowego uczenia się z wykorzystaniem technologii cyfrowych ze szczególnym uwzględnieniem strategii i procesów uczenia się osób dorosłych. Treści dysertacji są dowodem na to, że uczenie się dorosłych użytkowników nowych technologii jest procesem, nie pojedynczymi, epizodycznymi zdarzeniami i jest synergiczne z podmiotowymi doświadczeniami. Podjęta problematyka jest aktualna oraz ważna społecznie i edukacyjnie. Mieści się w polu namysłu i debaty o sytuacji człowieka w warunkach zagrożenia zniewoleniem technicznym (*technical slavery*). Jest to ważna z punktu widzenia pedagogiki i edukacji. Poszerza się bowiem, w stopniu, do niedawna, niewyobrażalnym spektrum źródeł, środków i kontekstów kształcenia i uczenia się. Skutkuje to z jednej strony wzbogaceniem oferty edukacyjnej oraz przedmiotu pedagogiki, z drugiej zaś, za sprawą utożsamiania informacji z wiedzą, przyczynia się do swoistego „populizmu edukacyjnego” i szerzenia ignorancji. Dlatego podjęcie się zadania rozpoznania rzeczywistego potencjału edukacyjnego mediów i urządzeń cyfrowych jest atrakcyjne poznawczo nie tylko z punktu widzenia pedagogiki i edukacji. Efekty tych badań znacząco poszerzają wiedzę o procesach całościowego uczenia się. Podmiotowe doświadczenia w codziennym życiu w trzech synergicznych rzeczywistościach: realnej, wirtualnej i poszerzonej są *signum temporis* bycia we współczesnym świecie życia. Technologie i urządzenia cyfrowe odgrywają znaczącą rolę w edukacji formalnej, pozaformalnej i nieformalnej. Umożliwiają poszerzanie kontekstów uczenia się, ułatwiają sięganie do źródeł. To dzieje się jednak pod pewnymi warunkami, w tym posiadania kompetencji cyfrowych (cyfrowego alfabetyzmu) oraz dostępu do urządzeń. Odnosi się to do procesów całościowego uczenia się. Skupienie się na uczeniu się dorosłych zwraca uwagę na znaczenie uprzednich podmiotowych doświadczeń osób uczących się oraz rolę

osobowych i nieosobowych (materialnych, symbolicznych) uczestników interakcji edukacyjnych.

Struktura rozprawy

Rozprawa ma klasyczną strukturę raportu z badań, to znaczy zawiera wprowadzenie w problematykę badań własnych poprzez przedstawienie kontekstu badanego zjawiska, współczesnych teorii i warunków uczenia się dorosłych, konceptualizację badań własnych oraz sprawozdanie z ich przebiegu, analizowanie i interpretację zgromadzonego materiału empirycznego. Tytuł rozprawy jest czytelny, a jej treści są zgodne z polem problemowym wyznaczonym tym tytułem.

Pracę otwiera Wstęp i zamyka Zakończenie oraz streszczenia w języku polskim i angielskim, a także Bibliografia i Netografia, spis tabel i rycin/schematów. Do rozprawy dołączony jest Aneks zawierający wykaz głównych kategorii nowych technologii, wzór listu do osób uczestniczących w badaniach oraz ilustracje wyników analizy danych z wykorzystaniem programu MAXQDA. Każda z tych części pełni przypisaną im w rozprawie rolę. Taka struktura rozprawy świadczy o opanowaniu umiejętności projektowania badań naukowych oraz sporządzania raportu, a treści poszczególnych części pracy dowodzą solidnej wiedzy przedmiotowej, umiejętności doboru piśmiennictwa oraz korzystania z programów komputerowego wspomaganie analizy treści werbalnych i graficznych. Na pozytywną ocenę zasługuje także Bibliografia. Wśród ponad 300 pozycji piśmiennictwa (niektóre są wyszczególnione podwójnie) niemal połowę stanowią teksty w języku angielskim, co wskazuje na uniwersalność podjętej problematyki badań. Ponadto Doktorantka wykorzystała wyniki dostępu do źródeł w sieci www. Na podkreślenie zasługuje aktualność piśmiennictwa: Autorka rozprawy wykorzystała wiele tekstów opublikowanych w II dekadzie XXI wieku.

Oryginalność rozprawy

Dysertacja jest oryginalnym przykładem badania procesu/procesów uczenia się dorosłych w codziennych interakcjach z technologiami cyfrowymi. Ta oryginalność uwidoczniła jest w następujących wymiarach: przedmiotowym (ontologicznym) i metodologicznym (epistemologicznym). O przedmiotowej oryginalności świadczy podjęcie badania zjawiska, które ze względu na swoją polikontekstowość oraz znaczenie podmiotowych doświadczeń osób uczących się przybiera różne treści i formy. Autorka skupiła się na poznawaniu kontekstów uczenia się przez dorosłych nowych technologii, sposobów radzenia sobie dorosłych w kontekstach generowanych przez te technologie oraz odkrywaniu struktury procesów uczenia się w środowisku nowych technologii obecnych w codziennym życiu.

O oryginalności metodologicznej świadczy przyjęta perspektywa teoretyczna uczenia się dorosłych, mianowicie Petera Jarvisa teoria uczenia się w, z i przez doświadczenie w codziennych kontekstach i sytuacjach – „z innymi w świecie”. Według tej teorii-egzystencjalnej - uczenie się jest siłą sprawczą esencji osoby w jej całościowej biografii. Dynamika życia codziennego i obecność w nim między innymi wytworów technologii cyfrowych są immamentnie związane z byciem człowieka w świecie. Uczenie się jest więc procesem uświadamiania sobie aktualnego i potencjalnego miejsca w świecie oraz poznawania sposobów bycia w nim.

Ten kontekst teoretyczny jest obecny w przyjętym paradygmacie badawczym – konstruktywistyczno-interpretatywne badania społeczne - oraz w organizacji i przebiegu procedury badań. Proces gromadzenia i analizowania danych jest modelowym przykładem spójności i konsekwencji metodologicznej. Oryginalność metodologiczna widoczna jest także na poziomie procedury gromadzenia danych oraz otwartości w ich prezentowaniu przy zdyscyplinowanym zachowaniu zasad etyki badań.

Na uwagę zasługuje także oryginalność redakcyjna tekstu dysertacji. Wyraża się ona w przejrzystych graficznych przedstawieniach treści. Dotyczy to zarówno części zawierających wprowadzenie w problematykę badań, konceptualizację projektu badawczego jak i prezentowanie i analizowanie wyników badań. Umiejętnie dobrane ilustracje uatrakcyjniają zawartość rozprawy. Interesujące są graficzne przedstawienia pojęć (maszyna, s. 12, technika, s. 21). Na marginesie recenzji dodam, że wynalazcą „maszyny arytmetycznej do czterech działań i do wyciągania pierwiastków z ułstkami” (Offmański, 1907, s. 36) oraz innych maszyn i urządzeń praktycznego użytku (Kumaniecka, 2003, s. 43) był pochodzący z Hrubieszowa samouk Abraham Stern, pradziadek poety Antoniego Słonimskiego. Przejrzyste jest graficzne obrazowanie procesów uczenia się jako reakcji na osobiste doświadczenie z wykorzystaniem ścieżek według P. Jarvisa, Sporządzanie schematów i rycin jest dowodem na umiejętność syntezy danych empirycznych. Tę umiejętność Doktorantka opanowała w wysokim stopniu.

Opinia na temat treści i redakcji rozprawy doktorskiej

W tej części recenzji odnoszę się do zawartości treściowej poszczególnych rozdziałów dysertacji. Na wstępie stwierdzam, że są one napisane ze znanstwem podjętej problematyki. Przeważa w nich sprawozdanie z analizowanego piśmiennictwa. Odnosnie do rozdziału I zatytułowanego *Ludzie i technologie. Główne wyzwania w budowaniu relacji* nasuwa mi się pytanie, czy treści te nie powinny być w dwu rozdziałach. Pytanie to wywołane jest specyfiką treści w podrozdziałach 1.1 i 1.2, w których jest przedstawienie szerokiego kontekstu relacji osoby z urządzeniami i technologiami wytworzonymi przez człowieka, w tym realne i

potencjalne uzależnienia człowieka od ekstensji. Przedstawione są (obosieczne) cechy technopolu (by użyć wyrażenia Neila Postmana) i bezprecedensowych zmian wywołanych cyfryzacją oraz ich oddziaływanie na codzienność społeczeństwa i jednostek. Wprawdzie „inteligentne” maszyny towarzyszą człowiekowi od dawna, ale współczesne nieuniknione zanurzenie w świecie technologii cyfrowych generuje pytania o to, jak wesprzeć człowieka w interakcjach z nimi. Na takie pytania można znaleźć odpowiedź w treściach 1.3. Ze względu na szczegółowość tych treści zasługują one na odrębny rozdział w rozprawie. Mimo tej uwagi stwierdzam, że cała część wprowadzająca w problematykę badań własnych (rozdział I i II) napisana jest erudycyjnie z dużą dozą refleksji. Może posłużyć za treść wykładu na temat uczenia się w technopolu. Interesującym zabiegiem redakcyjnym jest przytaczanie treści prac P. Jarvisa – teoretycznej ramy interpretacji wyników badań – w oryginalnej wersji językowej.

Drugą część dysertacji stanowi konceptualizacja badań własnych (rozdział III). Jej zawartość ma poprawną strukturę. Rozpoczyna się przedstawieniem celu i pytań badawczych. Moją wątpliwość wzbudza brak wskazania przedmiotu badań. Można się domyśleć ze sformułowania celu - wyłonienie i opisanie strategii edukacyjnych dorosłych użytkowników nowych technologii. Przedmiotem poznawanym są zatem strategie edukacyjne dorosłych użytkowników nowych technologii. Wyraźne wskazanie przedmiotu i przyjęcie jego zakresu znaczeniowego ułatwiłoby sformułowanie głównego problemu badań. Tymczasem Doktorantka swój niepokój poznawczy zawarła w trzech pytaniach badawczych. Pozostają one ze sobą w korelacji. Szkoda jednak, że nie został sformułowany główny problem badawczy, swoisty parasol wyznaczający pole problemowe. Nie jest to zarzut pod adresem konceptualizacji własnego projektu badawczego, ale uwaga dotycząca logiki relacji między przedmiotem, celem i problemem badawczym. Przedmiot badań to obiekt, zjawisko, klasa zjawisk wzbudzająca zainteresowanie badacza/badaczki, cel to zaspokojenie tej ciekawości, a problem badawczy to werbalizacja niepokojów poznawczych wywołanego zainteresowaniem wybranym obiektem. Podkreślam, że niewskazanie przedmiotu badania i niesformułowanie głównego problemu badawczego nie zakłóciło wykonania solidnych badań.

W rozprawie wyraźnie uwidocznił się zwrot paradygmatyczny w badaniach nad uczeniem się dorosłych, co wyraża się wykorzystywaniem nowych kategorii analitycznych. Odnosi się to nie tylko do opisu i interpretacji uczenia się dorosłych w interakcjach z technologiami cyfrowymi, ale także do procedury gromadzenia danych empirycznych. Dokładnie opisane są etapy procesu badań (s. 109), i analizy danych: desk research, analiza treści biografii, wywiadów grupowych i obserwacji, wywiadów indywidualnych (s. 113). Mimo zdyscyplinowanego omawiania procedury badawczej zastanawiają mnie następujące

fragmenty: Biorąc pod uwagę rozróżnienia metod doboru grupy badanej, uważam swój projekt badawczy za projekt „swobodny” (s. 108), a na stronie 123 i 126: „, Dobór uczestników do mojego projektu badawczego miał charakter celowy (arbitralny). Zastosowałam typ doboru zwany próbą celową (ang. *purposive sampling*), ponieważ zależało mi na uwzględnieniu różnorodności w obrębie badanego obszaru.” Na czym zatem polega swobodność projektu?

Interesujący i atrakcyjny poznawczo jest wybór kontekstów – miejsc i sytuacji badawczych oraz proces gromadzenia danych, w tym poradzenie sobie z przeszkodami wywołanymi ograniczeniami pandemicznymi. Było to niepowtarzalne doświadczenie badawcze, które ujawnia determinację poznawczą Doktorantki.

W trzeciej części dysertacji (rozdziały IV, V, VI) zawierającej prezentację i dyskusję materiału empirycznego na uwagę i podkreślenie zasługuje prezentacja własnego warsztatu badawczego, w tym przedstawianie zakodowanych danych werbalnych i graficznych.

W dyskusji zebranych danych Doktorantka wykorzystwała zadeklarowaną ramę teoretyczną, to znaczy egzystencjalną teorię Petera Jarvisa, w której centralną kategorią jest doświadczenie. Proces uczenia się, zgodnie z tą teorią jest ciągiem powiązanych ze sobą logicznie i merytorycznie podmiotowych reakcji na doświadczenie w różnych codziennych kontekstach społecznych i materialnych. Wybrała ją spośród przedstawianych wcześniej koncepcji andragogicznych. To pozwoliło jej odkryć pola napięć między osobą uczącą się i światem nowych technologii. Świat ten generuje potrzeby, które stają się źródłem opresji. Można je jednak zaspokoić w przestrzeniach tworzonych przez technologie, w tym potrzeby bycia współtwórcami, sprawcami i świadomymi użytkownikami. Jest to ważne stwierdzenie znajdujące potwierdzenie w wynikach badań własnych (m.in. s. 163, 164). Doświadczenia edukacyjne dorosłych cechuje polikontekstualność oraz przewaga transferu wiedzy. To prowadzi nierzadko do bezkrytycznego przyjmowania informacji, uwięźnięcia w nich, do zniewolenia (s. 198). Ważnym przedmiotem namysłu pedagogicznego jest zilustrowane danymi z badań nie-uczenie się i uczenie się w sytuacji kontaktu z nową technologią. Istotne są bowiem krytyczne odczytywanie znaczeń co przekłada się na emancypacyjną siłę uczenia się w każdej z rzeczywistości (realnej, wirtualnej i poszerzonej), które wypełniają codzienność. Jest to kluczowe wyzwanie organizatorów i facylitatorów całościowego procesu uczenia się.

W świetle wyników badań Elżbiety Makowskiej-Ciesielskiej wprowadzanie technologii cyfrowych do codziennych doświadczeń uczących się dorosłych rozpoczyna się od rozbieżności między dotychczasowym usytuowaniem osoby w świecie, jej satysfakcją (lub jej brakiem) a postrzeganą rzeczywistością. Może to prowadzić do wzbudzania potrzeby zmiany własnego położenia poprzez korzystanie z potencjału mediów cyfrowych. Wyniki badań,

solidnie udokumentowane danymi, odczytane z wykorzystaniem teorii Petera Jarvisa są empirycznym potwierdzeniem teorii uczenia się egzystencjalnego jako procesu dziejącego się poprzez codzienne doświadczenia. Jest to kluczowy efekt projektu badawczego stanowiącego podstawę dysertacji.

Konkluzja

Dysertacja mgr Elżbiety Makowskiej Ciesielskiej napisana pod kierunkiem dr hab. Ewy Kurantowicz prof. DSW jest dojrzałą rozprawą naukową. Realizacja projektu badawczego będącego podstawą dysertacji jest dowodem na znaczenie otwartości i interakcyjności w procesie badań. Jest to widoczne na przykładzie gromadzenia danych oraz ich analizy i interpretacji. Na etapie analizy piśmiennictwa stopniowo wyłaniały się kategorie analityczne, pytania badawcze oraz koncepcja poszukiwanie odpowiedzi na nie. Wybrana perspektywa teoretyczna jest podstawą organizacji procesu gromadzenia danych oraz ramy prezentowania, analizy i interpretacji materiału empirycznego. Szczególną rolę odegrały interakcje z osobami uczestniczącymi w badaniach. Jest to jedna z cech przyjętego paradygmatu badawczego. Jak Autorka rozprawy napisała, jej wytrwałość jako badaczki wzmacniała silna, różnorodna, często artykułowana motywacja uczestników projektu badawczego (s. 237). Zaangażowanie intelektualne i emocjonalne oraz gotowość poświęcenia własnego czasu uczących się dorosłych zaświadcza o oryginalności recenzowanej rozprawy.

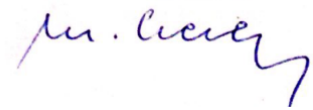
Realizacja projektu badawczego będącego podstawą recenzowanej dysertacji świadczy o tym, że mgr Elżbieta Makowska-Ciesielska jest świadomą i dojrzałą badaczką. „Strzelba nabita” w części wprowadzającej w problematykę badań i w rozdziale metodologicznych jest celnie uaktywniona w prezentowaniu i dyskusji danych badawczych. Dyskurs naukowy prowadzony jest przejrzysto i konsekwentnie. Wnioski z badań są efektem krytycznego odczytania materiału empirycznego i ukazują uczenie się dorosłych z wykorzystaniem technologii cyfrowych w nowym świetle.

Treść rozprawy uwidacznia wysoki poziom refleksyjności badaczki. Ujawniane są niepokoje i niepewności mające swoje źródła nie tylko w zakłóceniach pandemicznych, ale także, jak sama pisze, w uwrażliwieniu na pułapki scjentyzmu i puryzmu (s. 238). Te cechy znamionują konceptualizację badań własnych, ich realizację, analizę i interpretację wyników oraz końcowe wnioski, w których trafnie wskazała swoje osiągnięcia i zaskoczenia (s. 237).

W konkluzji stwierdzam, że Doktorantka posiada ugruntowaną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie pedagogika i umiejętnie wykorzystowała ją do zaprojektowania i realizacji badań własnych. Podjęła oryginalne zadanie badawcze i do jego wykonania zastosowała oryginalne

metody gromadzenia i interpretacji danych. Oznacza to, że wypełniła warunki zawarte w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r., Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, w artykule 187. 1. oraz 4. (Dz.U. R.P. poz. 1668) i wykazała się dojrzałością do prowadzenia pracy naukowej w zmieniających się warunkach. Z pełnym przekonaniem wnoszę więc o dopuszczenie Doktorantki do publicznej obrony tej rozprawy.

Wnoszę również o wyróżnienie dysertacji. Podstawą tego wniosku jest innowacyjne podejście badawcze na poziomie założeń i realizacji projektu badań nad uczeniem się dorosłych w świecie technopolu. Zarówno procedura gromadzenia danych jak i sposób ich analizy i interpretacji świadczą o wysokim stopniu opanowania i wykorzystania warsztatu badacza w paradygmacie jakościowym oraz o wysokim stopniu samoświadomości metodologicznej.

Szczecin, 10.12.2022 r.